

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kaidesoja, Tuukka; Hyyryläinen, Mikko; Puustinen, Ronny; Heinonen, Matti

Title: Kognitiivinen sosiologia kulttuurin ja toiminnan suhteen tutkimuksessa

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittajat & Westermarck-seura, 2021

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Kaidesoja, T., Hyyryläinen, M., Puustinen, R., & Heinonen, M. (2021). Kognitiivinen sosiologia kulttuurin ja toiminnan suhteen tutkimuksessa. *Sosiologia*, 58(4), 381-397.

<https://journal.fi/sosiologia/article/view/124622>

Artikkeli on julkaistu vuonna 2021 lehdessä: Sosiologia 58(4): 381–397.

Kognitiivinen sosiologia kulttuurin ja toiminnan suhteen tutkimuksessa

Tuukka Kaidesoja, Mikko Hyyryläinen, Ronny Puustinen & Matti Sarkia

Abstrakti

Erilaiset kognitiota koskevat kysymyksenasettelut ovat viime vuosikymmeninä yleistyneet yhteiskuntatieteissä. Vaikka sosiologit eivät ole olleet tässä suhteessa edelläkävijöitä, sosiologian sisältä löytyy kuitenkin kasvava joukko kulttuurin ja kognition rajapinnasta kiinnostuneita tutkijoita. Artikkelissa esittelemme tieteidenvälisen kognitiivisen sosiologian suuntausta, jonka tavoitteena on sillan rakentaminen kulttuurisosiologian ja kognitiotieteiden välille. Tässä suuntauksessa on keskusteltu erityisesti siitä, millaisten kognitiivisten prosessien välityksellä kulttuuri vaikuttaa ihmisten toimintaan ja miten näitä prosesseja on mahdollista tutkia empiirisesti. Lähestymme kognitiivista sosiologiaa näiden kysymysten kautta keskittyen Stephen Vaiseyn ehdotukseen soveltaa kognition kaksoisprosessiteorioita sen tutkimiseen, kuinka yksilötoimijoiden sisäistämät kulttuurisen skeemat motivoivat heidän toimintaansa. Vaiseyn ehdotus toi kognition kaksoisprosessiteoriat kulttuurisosiologiseen tutkimukseen ja käynnisti keskustelun erilaisista mittareista ja menetelmistä, joilla kulttuuristen skeemojen vaikutusta toimintaan voisi tutkia empiirisesti. Artikkelissa käsittelemme Vaiseyn käyttämän perinteisen survey-menetelmän ja sitä koskevan kritiikin lisäksi kognitiotieteistä ammentavia uusia kokeellisia menetelmiä. Vertaamme näitä uusia menetelmiä myös perinteisempiin kulttuurisosiologioiden käyttämiin menetelmiin, kuten haastatteluihin ja etnografiaan.

Asiasanat: kaksoisprosessiteoria, kognitiivinen sosiologia, kulttuuri, kulttuurinen skeema, toiminta

Cognitive Sociology in the Study of the Relation between Culture and Action

Abstract

Discussions concerning human cognition have become more prevalent in the social sciences during recent decades. While sociologists have not been at the forefront of these discussions, there is an increasing number of sociologists engaging with the interface between culture and cognition. In this article we introduce an interdisciplinary tradition of cognitive sociology that aims to build a bridge between cultural sociology and

the cognitive sciences. Key questions within this research field concern the nature of the cognitive processes through which culture influences action and the methods for studying them. We approach these questions primarily through Stephen Vaisey's proposal for applying dual-process theories of cognition in order to study how people's internalized cultural schemas motivate their behavior. Vaisey's proposal brought dual-process theories to the center of cultural sociology and gave rise to debates about different measures and methods for tracing the influence of cultural schemas on actions. In this article, we discuss Vaisey's survey-based methodology and its criticisms. In addition, we consider new experimental methods from the cognitive sciences, and compare these methodological approaches with more traditional research methods used in cultural sociology, such as interviews and ethnography.

Keywords: action, cognitive sociology, culture, cultural schema, dual-process theory

Johdanto

Sosiologian on usein esitetty läpikäyneen 1970-luvulta alkaen kulttuurisen käänteeseen, joka nosti kulttuurin käsitteenä ja ilmiönä keskeiseen asemaan sosiologisessa teoretisoinnissa ja empiirisessä tutkimuksessa. Suomessa kulttuuriseen käänteeseen liittyi erityisesti diskurssianalyysin, narratologisten menetelmien sekä muiden kulttuurista tekstinä analysoivien menetelmien vakiintuminen osaksi sosiologian menetelmävalikoimaa. Sosiologian kulttuuriseen käänteeseen on myös yhdistetty kulttuurin nostaminen takaisin sosiaalisten ilmiöiden selittämisen resurssiksi tavalla, joka täydentää paitsi kulttuurisia merkityksiä ja tekstejä tulkitsevaa tutkimusta myös kulttuurisia eroja sosiaalisilla rakenteilla selittävää tutkimusta (esim. Lizardo 2017, 88). Kulttuurin käyttäminen sosiaalisten ilmiöiden selittämisen resurssina ei ole sinänsä uusi idea, koska sosiologian klassikoista esimerkiksi Max Weber (1980) pyrki tunnetusti selittämään modernin kapitalismin historiallista muotoutumista viittaamalla siihen, kuinka protestanttinen etiikka ja erityisesti sen kalvinistinen muunnelma vaikuttivat varhaisten kapitalistien ja palkkatyöläisten asenteisiin yrittämisestä ja työntekoa kohtaan. Laadullisten tekstianalyysien menetelmien suosion kasvu sosiologiassa ja menetelmiin liittyvä kielen roolin korostaminen sosiaalisten ilmiöiden rakentumisessa ovat kuitenkin synnyttäneet niin Suomessa kuin kansainvälisestikin uusia teoreettisia kiistoja, jotka koskevat kulttuurin käsitteen määrittelyä sekä kulttuurin ja toiminnan suhteen jäsentämistä (esim. Alapuro 2001; Alasuutari 2006; Archer 1996; Patterson 2014). Kulttuurisen käänteeseen esille nostamaa kysymystä kulttuurin ja toiminnan suhteesta on siis käsitelty sosiologiassa aina klassikoista alkaen, vaikka kysymykseen liittyviä kiistoja on viime vuosikymmeninä kehystetty uusilla tavoilla (Archer 1996; Heiskala 2000). Tässä artikkelissa käsittelemme kognitiivisten sosiologioiden esittämiä uusia, kognitiotieteistä ammentavia vastauksia tähän vanhaan kysymykseen.

Kulttuurisosiologiasta siltaa kognitiotieteisiin rakentavan kognitiivisen sosiologian suuntauksen juuret löytyvät 1990-luvun yhdysvaltalaisesta sosiologiasta. Tämän suuntauksen keskeisenä päämääränä on ollut

syventää ymmärrystä niistä kognitiivisista prosesseista, joiden kautta kulttuuri vaikuttaa ihmisten toimintaan erilaisissa ympäristöissä (esim. DiMaggio 1997; Vaisey 2009; Brekhus & Ignatow 2019).¹ Kognitiivisten sosiologien kiinnostus kognitiotieteitä kohtaan on herännyt erityisesti siksi, että heidän mukaansa haastattelumenetelmillä ja laadullisilla tekstianalyysin menetelmillä, joita kulttuurisia merkityksiä analysoivat ja tulkitsevat sosiologit ovat perinteisesti käyttäneet, pystytään tutkimaan vain osaa niistä kognitiivisista prosesseista, joiden kautta kulttuuri välittyy toimintaan (esim. DiMaggio 1997; Vaisey 2009; Miles 2019). Kognition käsite viittaa yleisesti erilaisiin ihmisten ajatteluun ja toimintaan liittyviin tietoilmiöihin, kuten esimerkiksi havaitsemiseen, oppimiseen, luokitteluun, muistamiseen, kuvitteluun, päättelyyn ja päätöksentekoon. Kognitiotieteet, kuten esimerkiksi kognitiivinen psykologia, kognitiivinen neurotiede ja kognitiotiede, puolestaan tutkivat näitä tietoilmiöitä ja niiden taustalta löytyviä mekanismeja pääasiassa kokeellisia ja laskennallisia menetelmiä käyttämällä.

Kulttuurisosiologiaa ja kognitiotieteitä yhtenäistämään pyrkivä kognitiivisen sosiologian suuntaus ei kuitenkaan ole ainoa kognitiivisen sosiologian nimellä kulkeva lähestymistapa. Toinen merkittävä kognitiivisen sosiologian tyyppi pohjautuu Eviatar Zerubavelin (esim. 1997) esittämiin teoreettisiin ja metodologisiin ideoihin sekä niitä hyödyntävään tutkimustraditioon (Brekhus 2007). Suuntauksen tavoitteena ei niinkään ole vahvistaa sosiologian ja kognitiotieteiden vuorovaikutusta, vaan siinä ennemminkin tähdennetään ihmismielen kulttuurisosiologisen tutkimuksen itsenäisyyttä suhteessa kognitiotieteisiin ja tarkastellaan kognition ryhmäkohtaisia eroja tavalla, jonka oletetaan täydentävän ihmismielen universaalien rakenteiden ja mekanismien kognitiotieteellistä tutkimusta (Zerubavel 1997, luku 1). Tässä kognitiotieteisiin välimatkaa pitävässä tutkimuksessa perinteisiä sosiologisia näkökulmia siis sovelletaan kulttuurisen kognition muodostelmien (*pattern*) vertailevaan tutkimukseen pääosin laadullisia menetelmiä käyttämällä. Suuntaus pitkälti jatkaa klassisen tiedonsosiologian ja sosiaalisen konstruktionismin perinteitä (Brekhus 2007; 2015). Lisäksi kognitiivisen yhteiskuntateorian ja kognitiivisen sosiologian nimellä kutsutaan toisinaan myös joukkoa muita lähestymistapoja (ks. Strydom 2007), joista suomalaisille sosiologeille tunnetuin lienee Luc Boltanskin ja Laurent Thévenot'n (2006) edustama oikeuttamisen maailmoja ja kieliopeja tutkiva suuntaus (esim. Lonkila ym. 2021).

Rajaamme tämän artikkelin käsittelemään näistä ainoastaan kulttuurisosiologian ja kognitiotieteiden välistä siltaa rakentavaa tieteidenvälistä kognitiivista sosiologiaa, ja viittaamme jatkossa termillä *kognitiivinen sosiologia* yksinomaan tähän suuntaukseen. Tämän suuntauksen tarkastelu on kiinnostavaa muun muassa siksi, että kysymykset kulttuurin vaikutuksesta toimintaan ja tätä vaikutusta välittävien kognitiivisten

¹ Kognitiivisen sosiologian rinnalla tai sijasta käytetään toisinaan myös termiä *kulttuurin ja kognition sosiologia* (esim. Cerulo 2002). Käytämme tässä artikkelissa yksinkertaisuuden vuoksi ainoastaan termiä kognitiivinen sosiologia, jonka otti alun perin käyttöön Aaron Cicourel (1974). Laajempi keskustelu kognitiivisesta sosiologiasta on kuitenkin käynnistynyt vasta viime vuosikymmeninä ja sen yhteys Cicourelin tuotantoon on melko ohut (Brekhus & Ignatow 2019).

prosessien luonteesta ovat sosiologisen tutkimuksen kannalta tärkeitä, koska kulttuuria ja sen muutosta tutkivat ja selittävät sosiologit joutuvat tekemään niistä joka tapauksessa oletuksia (esim. DiMaggio 1997; Cerulo 2010; Ignatow 2007). Kyseisen suuntauksen tarkastelu on myös ajankohtaista, koska kognitiotieteilijät, kehityspsykologit ja sosiaaliset neurotieteilijät ovat viime vuosikymmeninä kiinnittäneet tutkimuksissaan entistä enemmän huomiota sosiaalisiin ja kulttuurisiin ilmiöihin, mikä on lisännyt heidän teorioidensa ja tutkimustulostensa relevanssia sosiologiselle teorianmuodostukselle ja tutkimukselle (ks. Enfield & Levinson 2006; Gronow & Kaidesoja 2017; Hari & Kujala 2009; Kaidesoja, Sarkia & Hyyryläinen 2019; Peräkylä 2009). Kulttuurisosiologian ja kognitiotieteiden vuorovaikutusta edistämään pyrkivää kognitiivista sosiologiaa ei myöskään tietääksemme ole aiemmin esitelty suomen kielellä.

Kulttuurin ja toiminnan käsitteiden käyttötavat vaihtelevat jonkin verran kognitiivisen sosiologian sisällä. Suuntauksen sisäiset teoreettiset kiistat koskevat osittain juuri näiden käsitteiden määrittelyä kognitiotieteiden tutkimustulosten kanssa yhteensopivalla tavalla (esim. Brekhus & Ignatow 2019; Lizardo & Strand 2011; Norton 2020). Tämän vuoksi emme lähde liikkeelle esittämällä täsmällisiä määritelmiä kulttuurin ja toiminnan käsitteille, vaan tulkitsemme nämä käsitteet laajasti siten, että ne käsittävät monenlaisia alalajeja. Lähestymistapamme on siinä mielessä perusteltu, että pyrimme artikkelissa esittelemään ja vertailemaan kognitiivisten sosiologioiden käsityksiä kulttuurista ja toiminnasta sekä niiden suhteesta. Lisäksi erittelemme kognitiivisten sosiologioiden esittämiä tapoja operationalisoida kulttuurin käsite ja analysoimme menetelmiä, joilla he pyrkivät tutkimaan kulttuurin vaikutusta toimintaan välittäviä kognitiivisia prosesseja. Arvioimme myös näiden käsitysten, operationalisointien ja menetelmien hedelmällisyyttä empiirisen tutkimuksen kannalta ja niiden uskottavuutta nykyisten kognitiotieteiden kannalta.

Artikkelimme keskiössä on Stephen Vaiseyn (2009) ehdotus soveltaa niin sanottua kognition kaksoisprosessiteoriaa ja kulttuurisen skeeman käsitettä kulttuurin ja moraalisen toiminnan suhteen tutkimukseen. Kognition kaksoisprosessiteoriat rakentuvat oletukselle, että ihmismielen informaation prosessointi jakautuu kahdentyyppisiin prosesseihin, joihin liitetään eri tietoilmiöitä selittävässä kognitiotieteiden teorioissa ja malleissa vaihtelevasti erilaisia piirteitä (esim. Evans & Frankish 2009; Evans & Stanovich 2013; Lizardo ym. 2016; Ylikoski 2017). Ensimmäisen tyyppin muodostavat implisiittiset kognitiiviset prosessit, joita kuvataan usein nopeiksi, intuitiivisiksi, tiedostamattomiksi ja assosiativisiksi. Toisen tyyppin muodostavat eksplisiittiset kognitiiviset prosessit, joita luonnehditaan tyyppillisesti hitaiksi, harkitseviksi, tietoisiksi ja vaiheittain eteneviksi.² Esimerkiksi saapuessamme ruuhkaisen supermarketin kassoille

² Näiden kahden kognitiivisten prosessien tyyppin määrittelyn ja rajaamisen haasteellisuuden vuoksi on kognitiotieteissä yleistynyt tapa viitata niihin termeillä *tyypin 1 prosessi* ja *tyypin 2 prosessi* (ks. esim. Evans & Stanovich 2013). Käytämme kuitenkin tässä artikkelissa edellisten sijasta termejä *implisiittinen kognitio* ja *eksplisiittinen kognitio*, koska ne ovat havainnollisempia ja melko yleisesti käytettyjä kognitiiviseen sosiologiaan liittyvissä keskusteluissa.

hahmotamme salamannopeasti vilkaisemalla, mikä kassajonoista on lyhyin, jolloin havaintomme pohjautuu implisiittiseen hahmontunnistukseen. Tekemiemme ostosten kokonaissumman arviointi kassajonossa vaatii sitä vastoin hitaampaa, tietoisempaa ja loogisempaa tuotteiden hintojen yhteen laskemista, jolloin ajattelumme pohjautuu pitkälti eksplisiittiseen tiedonkäsittelyyn. Kulttuurisia skeemoja voidaan puolestaan alustavasti luonnehtia tietyn ryhmän jäsenten jakamiksi ja johonkin tiettyyn objektkategoriaan (esim. taideteos), sosiaalisen toiminnan tyyppiin (esim. ateriointi) tai ihmisryhmään (esim. suomalaiset) liittyviksi informaation organisoinnin ja prosessoinnin mekanismeiksi (esim. Strauss & Quinn 1997, luku 3). Ne sitovat muistojamme ja oppimiamme asioita toisiinsa ja niiden sisällöt tyyppillisesti muotoutuvat sosiaalisen oppimisen, samankaltaisina toistuvien kehollisten kokemusten tai kulttuurituotteisiin pohjautuvien representaatioiden välityksellä. Kulttuuristen skeemojen oletetaan aktivoituvan tilannekohtaisten vihjeiden perusteella ja ohjaavan ryhmään kuuluvien henkilöiden tarkkaavaisuuden suuntautumista, havaintojen tulkintaa, odotuksia ja muistojen mieleen palauttamista. Ne myös tietyissä rajoissa muokkautuvat uudenlaisten kokemusten pohjalta. Lisäksi skeemojen katsotaan yleisesti lukeutuvan implisiittiseen kognitioon, koska ne eivät ole tallentuneet muistiin kielellisessä muodossa, ja toimijoiden on tämän vuoksi usein hankala kuvata niiden assosiativista sisältöä diskursiivisesti.

Ennen yksityiskohtaisempaa pureutumista Vaiseyn tapaan soveltaa kognition kaksoisprosessiteoriaa ja kulttuurisen skeeman käsitettä kulttuurin ja toiminnan suhteen hahmottamiseen taustoitamme hieman hänen yleistä lähestymistapaansa. Teemme tämän esittelemällä kognitiivisen sosiologian pioneerien perusteluja sille, miksi on tarpeen rakentaa siltaa kulttuurisosiologiasta inhimillistä kognitiota tutkiviin tieteisiin, ja käsityksiä siitä, miten tämän sillanrakennuksen tulisi tapahtua.

Kognitiivisen sosiologian taustaa

Tärkeän lähtölaukauksen kulttuurisosiologiaa ja kognitiotieteitä silloittamaan pyrkivälle kognitiiviselle sosiologialle muodosti Paul DiMaggion vuonna 1997 julkaistu ohjelmallinen katsausartikkeli, joka on eniten viitattu kognitiivisen sosiologian artikkeli. Kulttuurin ja kognition suhdetta käsittelevän artikkelin pääargumentti on, että inhimillisen kognition tutkimuksen tulokset mahdollistavat kulttuurisosiologian keskeisten teoreettisten ja metateoreettisten kiistojen ratkaisemisen empiirisesti. Lisäksi DiMaggio (1997, 274–279) esittää tiiviin katsauksen siitä, miten kognitiotieteiden teorioita ja käsitteitä voisi käytännössä hyödyntää identiteetin, kollektiivisen muistin, sosiaalisen luokittelun ja toiminnan logiikoiden sosiologisessa tutkimuksessa.

Yksi esimerkki DiMaggion (1997, 264–265, 267) tarkastelemista kulttuurisosiologian perinteisistä kiistoista koskee toimijoiden sisäistämisen kulttuurin yhtenäisyyttä. Pitkälti Talcott Parsonsin (esim. 1937) tuotantoon pohjautuvan näkemyksen mukaan toimijoiden sisäistämä kulttuuri koostuu tietyn ryhmän (tai koko

yhteiskunnan) jäsenten sosialisointia kautta oppimista ja eri tilanteissa samanlaisena säilyvästä arvojärjestelmästä, joka ohjaa sen sisäistämisen henkilöiden toiminnan päämäärien valintaa. Vaikka sosiologit eivät aina ole itsekään uskoneet tämän käsityksen paikkansapitävyyteen, se on kuitenkin intuitiivisuutensa ja vaihtoehtojen puutteen vuoksi ollut empiirisessä tutkimuksessa suosittu tapa pyrkiä selittämään, miten kulttuuri vaikuttaa toimintaan (Swidler 1986, 273). Ann Swidlerin (1986) muotoilema kulttuurikäsitteeseen kyseenalaistaa parsonsilaiset oletukset kulttuurin sisäistämisestä, toimijoiden käyttämän kulttuurin yhtenäisyydestä ja sen suoraviivaisesta vaikutuksesta yksittäisten tekojen päämäärien valintaan. Tämän kilpailevan näkemyksen mukaan toimijoiden käyttämä kulttuuri muodostuu moderneissa yhteiskunnissa eräänlaisesta työkalupakista, johon kuuluu hajanainen, muuttuva ja osittain ristiriitainen kokoelma erilaisia symboleja, kertomuksia, rituaaleja ja toimintaohjeita. Työkalupakkiteorian keskeinen idea on, että toimijat hyödyntävät valikoidusti ja tilannekohtaisesti kulttuurista työkalupakkiaan yksittäisiä tekoja laajempien toimintastrategioiden rakentamisessa ja toteuttamisessa. Kuten DiMaggio (1997, 267–269, 274) huomauttaa, Swidlerin hahmottelema kulttuurikäsitteeseen edellyttää toimijoilta kulttuurisesti muokkautuneita taitoja käyttää kulttuurista työkalupakkia, mutta se ei edellytä kyseenalaista oletusta minkään yhtenäisen kulttuurijärjestelmän, tai edes kulttuurisen työkalupakin kaikkien työkalujen, sisäistämisestä sosialisointia kautta.

DiMaggio (1997) argumentoi, että kognitiivisen psykologian ja antropologian empiirinen tutkimus tarjoaa näistä vaihtoehdoista enemmän tukea Swidlerin työkalupakkiteorialle, koska tämän tutkimuksen perusteella osan kulttuurisesta työkalupakista voidaan olettaa tallentuneen toimijoiden pitkäkestoiseen muistiin tiettyihin aihepiireihin liittyvinä kulttuurisina skeemoina. Nämä skeemat vaikuttavat aktivoituessaan toimijoiden havainnointiin, asioiden mieleen palauttamiseen ja toimintaan liittyvään informaation prosessointiin (emt., 267–271, 273–274; ks. myös DiMaggio 2002, 276). DiMaggion (1997) ajatuksena siis on, että kulttuurisen skeeman käsite tarjoaa välineen täsmentää kulttuurin hajanaisuutta ja tilannekohtaista käyttöä korostavan työkalupakkikäsitteeseen kognitiivista koskevia oletuksia, joita Swidler (1986) ei itse juurikaan käsittele. Toisin sanoen skemaattinen kognitio on DiMaggion (1997, 269) mukaan ”mekanismi, jolla kulttuuri muokkaa ja vinouttaa ajattelua”. Hän tulkitsee kulttuuriset skeemat siinä mielessä tilannesidonnaisiksi, että ne aktivoituvat toimijoiden materiaalisesta, sosiaalisesta ja kulttuurisesta ympäristön vihjeiden perusteella, eikä toimijan kulttuuristen skeemojen ohjaama käyttäytyminen siten edellytä minkäänlaista sisäistettyä, yhtenäistä ja eri tilanteissa samanlaisena säilyvää arvo- tai merkitysjärjestelmää (emt., 267; DiMaggio 2002, 276). Tästä lähtökohdasta empiirisen kognitiivisen sosiologian keskeiseksi haasteiksi muodostuvat kulttuurisen skeeman käsitteen merkityksen täsmentäminen ja sen teoreettisen aseman selkiyttäminen siten, että käsite on mahdollista operationalisoida kulttuurin ja toiminnan suhteen empiiristä tutkimusta varten.

Samankaltaisia perusteluja kulttuurisosiologian kytkemiselle kognitiotieteisiin ovat esittäneet myös muut yhdysvaltalaiset kulttuurisosiologit. Esimerkiksi Karen Cerulo (esim. 2010; 2014) on toivonut, että kulttuurisosiologia avautuisi enemmän kognitiotieteiden suuntaan, jotta kulttuurin, kognition ja toiminnan suhteista kiinnostuneet sosiologit eivät eristäisi itseään samankaltaisista asioista kiinnostuneista kognitiotieteilijöistä ja sosiaalipsykologeista. Cerulo (2010; 2014) kuitenkin painottaa DiMaggiota (1997) enemmän kognitiivisen sosiologian panosta inhimillisen kognition tieteidenväliselle tutkimukselle, jossa ei Cerulon mukaan ole huomioitu tarpeeksi kulttuuristen tekijöiden ja toiminnan sosiaalisen ympäristön vaikutusta kognitiivisiin ja hermostollisiin prosesseihin. Kognitiiviset sosiologit voisivat esimerkiksi yhdessä kognitiotieteilijöiden kanssa rakentaa uusia teoreettisia malleja ja niitä testaavia koejärjestelyjä, joissa kiinnitettäisiin aiempaa enemmän huomiota siihen, miten sosiaaliset vuorovaikutukset ja kulttuuriset tekijät muokkaavat ihmisten kognitiota ja aivotointia (vrt. Hari & Kujala 2009). Kognitiiviset sosiologit ovat Cerulon (2010) mukaan tehneet kognitiotieteiden kannalta relevanttia empiiristä tutkimusta monella tutkimusalueella, joista voidaan mainita tässä esimerkkeinä roolikäyttäytyminen, yhteiskunnalliset liikkeet, etniset konfliktit sekä väkivallan visuaalinen ja verbaalinen esittäminen. Näin ollen kognitiivisten sosiologien ei tulisi omaksua pelkästään kognitiotieteiden tutkimustulosten vastaanottajan ja soveltajan roolia, vaan heidän aktiivista panostaan tarvitaan myös kognitiotieteiden tutkimustulosten täydentämisessä ja osittaisessa korjaamisessa. Uudemmassa puheenvuorossaan Cerulo (2014, 1012–1013) kuitenkin toteaa, että kognitiivisten sosiologien hajanaisista yrityksistä huolimatta sosiologia on ainoa yhteiskuntatiede, joka ei ole vielä onnistunut osallistumaan tieteidenväliseen keskusteluun inhimillisestä kognitiosta. Tämä on hänen mukaansa ongelmallista, koska sosiologien katsellessa sivussa muiden tieteiden edustajat käyttävät itse keksimiään ideoita ja teorioita inhimillisen kognition sosiaalisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien hahmottamisessa, jolloin he tulevat sivuuttaneeksi heidän tutkimuksilleen relevantin sosiologisen tutkimuksen.

Kokonaisuudessaan kognitiivista sosiologiaa koskeva keskustelu on kuitenkin toistaiseksi sisältänyt enemmän teoretisointia ja ohjelmallisia puheenvuoroja kuin empiiristä tutkimusta, jossa teorioita pyritään testaamaan (Cerulo 2014; 1017). Kognitiivisten sosiologien keskeisenä haasteena onkin osoittaa, miten kognitiotieteet voisivat käytännössä auttaa sosiologian empiirisen tutkimuksen menetelmien kehittämisessä (Ignatow 2014). Nähdäksemme kognitiivisen sosiologian elinvoimaisuuden ratkaisee viime kädessä suuntauksen kyky tuottaa sosiologisesti kiinnostavaa empiiristä tutkimusta. Viime aikoina kognitiiviset sosiologit ovatkin ottaneet tärkeitä askeleita empiirisen tutkimuksen suuntaan. Seuraavaksi syvennymme tarkastelemaan esimerkkinä tästä kehityksestä Stephen Vaiseyn (2009) paljon keskustelua kirvoittanutta artikkelia.

Stephen Vaiseyn ehdotus kulttuurin ja toiminnan suhteen tutkimiseksi

Vaisey (2009) muotoilee artikkelissaan uudenlaisen teoreettisen ja metodologisen ehdotuksen kulttuurin ja toiminnan välisen suhteen jäsentämiseksi ja tutkimiseksi. Ehdotus ammentaa paitsi kognitiotieteissä kehitetyistä kaksoisprosessiteorioista myös DiMaggion (1997) esittämistä ideoista. Vaiseyn artikkelin lähtökohtana on sosiologista kulttuurin tutkimusta pitkään vaivannut kahtiajako kulttuurin toimintaa motivoivan ja oikeuttavan roolin välillä. Erottelun ongelmana on hänen (emt., 1675–1680) mukaansa ollut se, että kulttuurista kiinnostuneet sosiologit ovat tyypillisesti keskittyneet tutkimuksissaan vain toiseen näistä rooleista. Yhtäältä yksilöiden sosialisointiprosessin aikana sisäistämien kulttuuristen arvojen ja merkitysten on esitetty motivoivan toimintaa ja selittävän säännönmukaisia sosiaalisia ilmiöitä (esim. Parsons 1937; Weber 1978). Toisaalta kulttuuristen merkitysten on väitetty toimivan resursseina, joita ihmiset käyttävät toimintansa rationalisointiin ja oikeuttamiseen usein hyvin tilannesidonnaisella tavalla (esim. Boltanski & Thevenot 2006; Mills 1940). Vaiseyn (2009) artikkelin tavoitteena on esittää kognitiotieteiden kaksoisprosessiteorioihin pohjautuva synteettinen malli kulttuurin ja moraalisen toiminnan suhteesta, joka ylittää edellisen kahtiajaon ottamalla huomioon kummankin näistä reiteistä, joiden kautta kulttuuri vaikuttaa toimintaan. Lisäksi hän pyrkii operationalisomaan kaksoisprosessimallinsa siten, että sitä voidaan empiirisesti testata.

Kulttuurin ja toiminnan suhteen teoretisoinnissaan Vaisey (2009) hyödyntää sosiaalipsykologi Jonathan Haidtin (2001; 2005) esittämää kaksoisprosessiteoriaa moraalista arvostelmista ja valinnoista. Tämän kognitiotieteisiin pohjautuvan teorian perusajatus on se, että arkipäiväisiä moraalista arvostelmiamme ja niihin pohjautuvaa toimintaa ohjaavat osittain synnynnäiset ja osittain sosiaalisesti opitut moraaliset intuitiot, jotka on erotettava tavoistamme oikeuttaa ja rationalisoida toimintaamme jälkikäteen itsellemme ja muille ihmisille. Tietoiseen harkintaan pohjautuvat ja jälkikäteen esitetyt oikeutukset ja rationalisoinnit toiminnallemme vastaavat teorian mukaan vain harvoin moraalisen toimintamme taustalta löytyviä intuitioita, jotka ovat emotionaalisia ja pitkälti tietoisesta harkintamme ulottumattomissa. Haidt (2005) käyttää kaksoisprosessiteoriaansa havainnollistamiseen metaforaa elefantista ja sen ratsastajasta, jota myös Vaisey (2009, 1683) hyödyntää teoreettisessa argumentissaan. Metaforassa tietoinen ja harkitseva (eli eksplisiittinen) kognitio rinnastuu elefantin ratsastajaan, kun taas tiedostamaton ja automaattinen (eli implisiittinen) kognition rinnastuu puolestaan elefanttiin: vaikka elefantin ratsastaja voi pyrkiä ohjaamaan elefanttia manipuloimalla sitä tai totuttamalla sen tiettyihin toimintatapoihin, useimmissa tilanteissa ratsastajaa suurempi ja voimakkaampi elefantti kykenee määräämään toiminnan suunnan ja sisällön. Lisäksi Vaisey (emt., 1684–1685) tukee oletusta implisiittisen kognition kontekstisidonnaisesta luonteesta

esittelemällä kulttuuripsykologien ja antropologien tutkimustuloksia, joiden mukaan toimijoiden implisiittisten moraalisten intuitioiden sisällössä on systemaattista kulttuurista vaihtelua.

Kognition jakautunut luonne ei ole täysin uusi asia sen enempää sosiologeille kuin antropologeillekaan. Kuten Vaisey (2009, 1684) myöntää, kognition kaksinaisuuden ovat häntä aiemmin tunnistaneet sosiologeista ainakin Pierre Bourdieu ja Anthony Giddens. Bourdieun (1984) habituksen käsite ja Giddensin (1984) käytännöllisen tietoisuuden käsite ovat molemmat pyrkineet abstraktilla tasolla kuvaamaan sitä, miten toimijat sisäistävät kulttuurin osaksi heidän automaattisia ja intuitiivisia toimintatapoja (tai niitä tuottavia dispositioitaan), jotka ovat pitkälti heidän tietoisensa tavoittamattomissa. Kognitiiviset antropologit Claudia Strauss ja Naomi Quinn (1997) ovat puolestaan konkretisoineet habituksen käsitteen operationalisoimalla sen konnektionistisesta neurotieteestä lainaamansa skeeman käsitteen avulla. Kulttuuriset skeemat ovat tämän tulkinnan mukaan sosiaalisesti välittyneiden kokemusten kautta opittuja assosiaatioita eri käsitteiden, tilanteiden ja ärsykkeiden välillä. Näiden assosiaatioiden oletetaan tallentuneen yksilöiden aivojen neuraalisiin verkostoihin ja ohjaavan siten heidän havainnointiaan ja toimintaansa uusissa tilanteissa. (Emt. luku 3.) Tämä tulkinta vastaa hyvin Bourdieun (1984) ajatusta siitä, että henkilön habitus aktivoituu eri tilanteissa automaattisesti eikä sen tuottama toiminta ole siten tietoisensa harkinnan tulosta. Kulttuurisen skeeman käsitettä voi havainnollistaa tarkastelemalla esimerkiksi henkilön pitkäkestoiseen muistiin tallentunutta aterioinnin skeemaa³, jonka voidaan olettaa sisältävän hänen aiempiin ruokailukokemuksiinsa pohjautuvia ja toisiinsa kytkeytyviä odotuksia. Ne voivat liittyä ruokailutilanteen yleiseen kulkuun, tyyppillisiin ruokailuvälineisiin, tyyppillisiin ruokailutiloihin ja -asentoihin, tyyppilliseen sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja roolikäyttäytymiseen ruokaillessa, tyyppillisiin ruokalajien makuihin ja niiden yhdistelmiin. Aterioinnin skeema siis ohjaa sekä henkilön orientoitumista uusissa ruokailutilanteissa että menneiden ruokailutilanteiden muistelua, ja se voi myös jakautua moniin osaskeemoihin, kuten esimerkiksi aamupalan, lounaan ja illallisen skeemoihin. Aterioinnin skeemaa voidaan pitää esimerkkinä kulttuurisesta skeemasta, koska aterioinnin skeemat ovat tyyppillisesti tiettyjen kulttuuristen ryhmien jäsenten (ainakin jossain määrin) jakamia siitä syystä, että heitä yhdistävät samankaltaiset sosiaalisesti välittyneet kokemushistoriat. Lisäksi aterioinnin skeemat myös eroavat toisistaan eri kulttuuristen ryhmien (mukaan lukien luokkakulttuurit ja erilaiset alakulttuurit) ja aikakausien suhteen, minkä voimme päätellä ruokailutavoissa havaituista kulttuurisista ja historiallisista eroista.

Teoreettisessa synteessissään Vaisey (2009, 1685–1687) yhdistää kognitiivisten antropologien kehittämän kulttuurisen skeeman käsitteen Jonathan Haidtin (2001, 2005) moraalisia arvostelmia ja valintoja koskevaan

³ Termi *kulttuurinen malli* ~~on~~ *tulkitaan usein* termin *kulttuurinen skeema* synonyymiksi (esim. Strauss & Quinn 1997, 49). ~~Jota~~ *Ensin mainittua* on käytetty *tässä merkityksessä* esimerkiksi suomalaisessa kognitiivisessa antropologiassa ja etnologiassa (esim. Kajander 2020). Lisäksi aterioinnin skeemaa voidaan nimittää myös kognitiiviseksi skriptiksi, joka on sosiaalista toimintaa koskeva skeeman käsitteen alalaji.

kaksoisprosessiteoriaan siten, että hän esittää toimijoiden implisiittisiin moraalisiin intuitioihin perustuvien arvostelmien ja valintojen pohjautuvan heidän pitkäkestoiseen muistiinsa tallentuneisiin kulttuurisiin skeemoihin, joiden voidaan näin katsoa motivoivan heidän toimintaansa. Edellisen metaforan elefantti koostuu siis Vaiseyn kulttuurin ja toiminnan suhdetta koskevassa kaksoisprosessimallissa toimijoiden implisiittisistä kulttuurisista skeemoista.

Vaiseyn (2009) muotoilema teoreettinen kaksoisprosessimalli on mielenkiintoinen erityisesti sen takia, että sillä on käytännön seuraamuksia empiirisen tutkimuksen kannalta. Ihmisten toiminnasta kiinnostuneet kulttuurisosiologit ovat nimittäin perinteisesti joko keskittyneet tutkimaan yksinomaan toiminnan jälkikäteisiä rationalisointeja tai olettaneet, että ihmiset kykenevät jokseenkin luotettavasti kertomaan oman toimintansa motiiveista ja syistä haastattelutilanteissa. Vaisey (emt., 1677–1678) kuitenkin hyväksyy useiden sosiologien havainnot (esim. Mills 1940; Swidler 2001), joiden mukaan ihmisillä on taipumus esittää haastattelutilanteissa toiminnalleen erilaisia jälkikäteisiä oikeutuksia, jotka voivat olla hyvinkin tilannesidonnaisia ja jopa keskenään ristiriitaisia eivätkä siten tavoita toiminnan tosiasiallisia syitä. Koska toimintaa tosiasiallisesti motivoivat kulttuuriset skeemat ovat kulttuurin ja toiminnan suhteen kaksoisprosessimallin mukaan diskursiivisen tietoisuuden tavoittamattomissa, eivät haastattelut sovellu niiden empiiriseen tutkimukseen, vaikka niillä voidaan toki saada tietoa toiminnan jälkikäteisestä oikeutuksista ja rationalisoinneista (Vaisey 2009, 1687). Tästä lähtökohdasta Vaisey (emt. 1688–1690) argumentoi, että vastausvaihtoehdoiltaan suljettuja kysymyksiä sisältävä survey-menetelmä soveltuu haastatteluja paremmin implisiittisten kulttuuristen skeemojen mittaamiseen sekä niiden toimintaa motivoivan roolin empiiriseen tutkimukseen. Hän perustelee näkemystään esittämällä, että suljettuihin survey-kysymyksiin vastaaminen on nopeampaa ja vaatii huomattavasti vähemmän kognitiivista panostusta kuin diskursiivisten vastausten muodostaminen haastattelutilanteessa. Siten survey-kyselyyn vastaaminen muistuttaa hänen mukaansa enemmän jokapäiväisessä elämässämme kohtaamiamme moraalisia valintatilanteita kuin haastattelut.

Teoreettisten ja metodologisten ideoidensa havainnollistamiseen Vaisey (2009) käyttää yhdysvaltalaisen nuorten moraalisia ja uskonnollisia asenteita kartoittavaa *National Study of Youth and Religion* -pitkittäistutkimusta varten kerättyä kysely- ja haastatteluaineistoa, jonka keräämiseen hän itse osallistui. Hän erottaa aineiston analyysia varten seuraavat neljä arvo-orientaatiota, jotka pohjautuvat aiempaan tutkimukseen: 1) ekspressiivinen individualismi, 2) utilitaarinen individualismi, 3) relationaalinen arvo-orientaatio ja 4) uskonnollinen arvo-orientaatio. Lisäksi hän poimii kyselyaineistostaan yhden kysymyksen, joka liittyy päätöksentekoon moraalisesti epävarmoissa tilanteissa ja on vastausvaihtoehdoiltaan suljettu⁴, ja

⁴ Vapaasti suomennettuna Vaiseyn (2009, 1691) käyttämä kysymys oli tämä: "Jos olet epävarma siitä, mikä on moraalisesti oikea tai väärä toimintatapa tietyssä tilanteessa, kuinka silloin päätät miten toimia? Toimitko siten, että... 1) tekosi tekee sinut onnelliseksi [ekspressiivinen individualismi; jonka valitsi 27%], 2) tekosi auttaa sinua itseäsi eteenpäin [utilitaarinen individualismi; 11%], 3) tekosi

käyttää sitä vastaajan vallitsevan moraalisen skeeman mittaamiseen (emt., 1691). Tämä menettelytapa pohjautuu oletukseen, että kyseisen kysymyksen suljetut vastausvaihtoehdot toimivat edellä mainittuja arvo-orientaatioita ilmentävien implisiittisten kulttuuristen skeemojen indikaattoreina. Lisäksi Vaisey vertailee nuorten vastauksia ensimmäisessä kyselyssä esitettyyn arvo-orientaatioita koskevaan kysymykseen heidän vastauksiinsa toisessa kyselyssä esitettyihin kysymyksiin, jotka koskivat heidän arkipäiväistä moraalista käyttäytymistään eri tilanteissa (emt., 1692).

Näiden analyysien pohjalta Vaisey (2009) esittää survey-aineistonsa tukevan teoreettista oletusta, jonka mukaan kulttuuriseksi skeemaksi tulkittu arvo-orientaatio ennustaa keskimäärin varsin hyvin vastaajien ”moraaliseksi” (esim. vapaaehtoistyö, läheisten auttaminen) tai ”epämoraaliseksi” (esim. päihteiden käyttö, kokeessa luntaaminen) katsottavaa käyttäytymistä myös silloin kun sosiaalisia verkostoja, uskonnollista osallistumista sekä sosioekonomisia ja demografisia taustatekijöitä kuvaavat muuttujat on vakioitu (emt., 1703). Esimerkiksi relationaalisen arvo-orientaation tai kulttuurisen skeeman mukaisen vastausvaihtoehdon ensimmäisessä survey-kyselyssä valinneiden nuorten vastaukset ennustivat heidän vastauksiaan toiseen kyselyyn siten, että he vastasivat siinä toimineensa aikuisten neuvomalla tavalla useammin kuin muut vastaajat. Toisaalta Vaisey (emt., 1703) havainnollistaa samaan tutkimukseen liittyvän syvähaastatteluaineiston avulla sitä kulttuurin ja toiminnan suhteen kaksoisprosessimallista johdettua olettamusta, että nuoret eivät kyenneet haastattelutilanteessa diskursiivisesti artikuloimaan moraalisten valintojensa taustalta löytyviä kognitiivisia prosesseja ja kulttuurisia skeemoja.

Monet kognitiiviset sosiologit ovat sittemmin omaksuneet suurelta osin sekä Vaiseyn hahmotteleman kulttuurin ja toiminnan suhteen kaksoisprosessimallin että hänen pyrkimyksensä testata sitä empiirisesti (Lizardo ym. 2016; Leschziner 2019). Hänen tapaansa käyttää survey-menetelmää implisiittisten kulttuuristen skeemojen mittaamiseen on kuitenkin kritisoitu eri näkökulmista. Käsitlemme seuraavassa luvussa joitain näistä metodologisista kritiikeistä, jotka ovat osaltaan motivoineet uusien mittarien ja menetelmien käyttöönottoa kognitiivisessa sosiologiassa.

Vaiseyn survey-menetelmän kritiikki

Kuten edellä esitimme, Vaiseyn (2009) kaksoisprosessimallin sisältämään kulttuurisen skeeman käsitteeseen sisältyy kolme perusoletusta. Ensinnäkin kulttuuriset skeemat ovat implisiittisiä, minkä vuoksi toimijat eivät pysty diskursiivisesti artikuloimaan niiden sisältöä. Toiseksi kulttuuriset skeemat ovat siinä mielessä relationaalisia, että ne muodostuvat tyypillisesti useiden käsitteiden välisistä assosiaatioista. Kolmanneksi

noudattaa opettajan, vanhemman tai jonkun muun kunnioittamasi aikuisen neuvoa [relationaalinen; 43%], tai 4) tekosi noudattaa Jumalan tai pyhien kirjoitusten sanomaa moraalisesti oikeasta toiminnasta [uskonnollinen; 20%].” Suluisissa olevat prosenttiluvut kertovat vastausten jakautumisen aineistossa.

kulttuuristen skeemojen oletetaan pitkälti ohjaavan toimijoiden moraalista toimintaa arkipäiväisessä elämässä. Kriitikot ovat kiinnittäneet huomiota erityisesti näiden teoreettisen oletusten ja survey-menetelmän käytön yhteensopimattomuuteen.

Andrew Miles (2019, 343–344, 353–354) hyväksyy kritiikissään Vaiseyn esittämän huomion, että vastaajat vastaavat survey-kyselyihin usein nopeasti ja yksittäisiä vastauksiaan juurikaan miettimättä. Tästä ei kuitenkaan hänen mukaansa voi päätellä sitä, että vastaaminen kyselyihin perustuisi pelkkään implisiittiseen kognitiiviseen prosessointiin. Survey-tutkija ei esimerkiksi voi koskaan sulkea täysin pois mahdollisuutta, että tutkittavat valitsevat vastausvaihtoehtoja heidän olettamansa sosiaalisen suotavuuden mukaisesti ennemmin kuin implisiittisten skeemojensa ohjaamana. Tämä ongelma ei kuitenkaan välttämättä koske kaikkia aihepiirejä, mutta on erityisen relevantti esimerkiksi moraalisesti kiistanalaisia tai muuten arkaluontoisia aiheita koskevissa kyselyissä (ks. myös Jerolmack & Khan 2014b, 239). Kaiken kaikkiaan Miles (2019, 344) katsoo, että vastaukset survey-kyselyihin heijastelevat aina erilaisia vastaajien implisiittisten ja eksplisiittisten kognitiivisten prosessien sekoituksia, joiden keskinäiset suhteet riippuvat muun muassa heidän kognitiivisista tyyleistään ja kapasiteeteistaan. Tämän vuoksi survey-kyselyiden käyttäminen implisiittisten kulttuuristen skeemojen mittaamiseen on hänen mukaansa ongelmallista.

M.B. Fallin Hunzaker ja Lauren Valentino (2019, 951) kiinnittävät huomiota Vaiseyn (2009) ja eräiden muiden kognitiivisten sosiologien tapaan käyttää yksittäisiä uskomuksia ja asenteita (tai arvo-orientaatioita) kartoittavia kysymyksiä kulttuuristen skeemojen epäsuorina indikaattoreina. Heidän mukaansa tämä on ongelmallista ainakin kahdesta syystä. Ensinnäkin jos kulttuuristen skeemojen oletetaan koostuvan pitkäkestoiseen muistiin tallentuneiden käsitteiden välisistä suhteista, jotka ovat syntyneet sosiaalisesti välittyneisiin kokemuksiin pohjautuvista assosiaatioista, silloin yksittäisiä uskomuksia ja asenteita koskevat kysymykset eivät ole valideja mittareita relationaalisille kulttuurisille skeemoille. He perustelevat tätä muun muassa sillä, että käyttäessään tiettyä uskomusta tai asennetta mittaavaa kysymystä tietyn skeeman indikaattorina tutkija ei voi tietää tulkitsevatko vastaajat kysymyksen eri tavoilla riippuen siitä, miten heidän kysymyksen aihepiiriä koskevat kulttuuriset skeemansa ovat rakentuneet (Hunzaker & Valentino 2019, 951, 953). Tätä ongelmaa voi kuitenkin pyrkiä lieventämään survey-menetelmän kontekstissa käyttämällä useita uskomuksia ja asenteita kartoittavia kysymyksiä tietyn kulttuurisen skeeman mittaamiseen, jolloin tämän skeeman indikaattorina toimii useiden vastausten tietynlainen muodostelma (*pattern*). Hunzaker ja Valentino (emt., 954) katsovat kuitenkin lähestymistavan olevan siinä mielessä rajoittunut, että se soveltuu ainoastaan arvioita sisältävien (*evaluative*) kulttuuristen skeemojen mittaamiseen. Se ei myöskään ratkaise edellä käsiteltyä ongelmaa, joka koskee implisiittisten kulttuuristen skeemojen eristämistä eksplisiittisestä kognitiosta.

Colin Jerolmackin ja Shamus Khanin (2014a) kritiikki kohdistuu puolestaan siihen, että Vaisey (2009) pyrkii kahtena eri ajankohtana suoritettujen survey-kyselyjen tuottamalla pitkittäisaineistolla paitsi mittaamaan

vastaajien kulttuurisia skeemoja myös vastaamaan kysymykseen siitä, miten ensimmäisessä kyselyssä mitatut kulttuuriset skeemat ennustavat toimijoiden toimintaa. Toisin sanoen Vaisey käyttää jälkimmäisen survey-tutkimuksen toimintaa koskevia kysymyksiä vastaajien tosiasiallisen toiminnan mittaamiseen. Tämä on Jerolmackin ja Khanin (2014a, 193) mukaan ongelmallista, koska survey-kyselyillä ei ole mahdollista havainnoida suoraan toimintaa vaan enemminkin vastaajien jälkikäteisiä selontekoja toiminnastaan. Jerolmack ja Khan (emt.) korostavat, että toimijoiden jälkikäteiset selonteot toiminnastaan – olivatpa ne diskursiivisesti esitettyjä tai vastauksia survey-kyselyihin – eivät ole luotettavia toiminnan indikaattoreita, eikä niistä tämän vuoksi pitäisi tehdä vastaamistilanteen ulkopuolista käyttäytymistä koskevia päätelmiä.

Vaisey (2014) pyrkii vastineessaan Jerolmackin ja Khanin (2014a) kritiikkiin kyseenalaistamaan heidän esittämänsä todistusaineiston väitteille siitä, etteivät survey-kyselyillä kartoitetut asenteet ennustaisi vastaajien tulevaa käyttäytymistä ja että toimijoiden toimintaa koskevat survey-vastaukset eivät vastaisi heidän tosiasiallista toimintaansa. Vaisey (2014, 229) muun muassa esittää, ettei heidän kritiikkinsä ota huomioon eroa, joka koskee yhtäältä vastaajien selontekoja siitä, mitä he tekivät, ja toisaalta vastaajien selontekoja siitä, miksi he toimivat niin kuin toimivat. Hän katsoo, että survey-vastauksia ensin mainittuihin kysymyksiin voidaan pitää jokseenkin luotettavina ja että ne myös riittävät toimijoiden tosiasiallisen toiminnan mittaamiseen. Lisäksi Vaisey (2014, 229) väittää, että Jerolmack ja Khan liioittelevat kritiikissään toiminnan tilannesidonaisuutta, minkä jälkimmäiset taas jyrkästi kiistävät (Jerolmack & Khan 2014b).

Johtopäätöksenä näistä keskusteluista voidaan todeta, että Milesin sekä Hunzakerin ja Valentinon esille nostamat ongelmat liittyen implisiittisten kulttuuristen skeemojen mittaamiseen ovat nähdäksemme vakavia, eikä ole helppoa nähdä, miten ne voisi ratkaista Vaiseyn (2009) käyttämässä tutkimusasetelmassa. Sitä vastoin Vaiseyn kiista Jerolmackin ja Khanin kanssa näyttää suurelta osin heijastelevan heidän erilaisia metodologisia orientaatioitaan ja niihin pohjautuvia käsityksiä toiminnan mittaamisesta ja ennustamisesta. Tilastollisia menetelmiä ja todennäköisyyksiin liittyvää terminologiaa suosiva Vaisey (2009; 2014) nimittäin tarkastelee epäsuorien mittareiden validiteettia ja ennustamisen luotettavuutta suurten aineistojen analyysissä havaittujen muuttujien korrelaatioiden näkökulmasta. Etnografisia menetelmiä käyttävät Jerolmack ja Khan (2014a; 2014b) puolestaan tarkastelevat samoja asioita siitä näkökulmasta, miten kyseiset mittarit soveltuvat yksilötoimijoiden konkreettisen toiminnan ja vuorovaikutusten tutkimiseen ja ennustamiseen erilaisissa toimintakonteksteissa.

Vaihtoehtoiset menetelmät tutkia kulttuurisia skeemoja ja niiden vaikutusta toimintaan

Osaltaan juuri edellä käsitellyn kritiikin motivoimina kaksoisprosessiteorioista innostuneet kognitiiviset sosiologit ovat kehittäneet survey-kyselyille vaihtoehtoisia, kognitiotieteisiin pohjautuvia menetelmiä

implisiittisten kulttuuristen skeemojen tutkimiseen. Keskitymme tässä luvussa erityisesti heidän käsittelemisi kokeellisiin menetelmiin, koska ne tarjoavat kiinnostavia uusia metodologisia välineitä kulttuurisosiologiseen tutkimukseen. Sen jälkeen palaamme lyhyesti haastattelujen ja etnografian mahdollisuuksiin kulttuurin ja toiminnan suhteen tutkimuksessa.

Implisiittistä kognitiota mittaavien kokeellisten menetelmien perusideana on esittää koehenkilöille tietty ärsyke (esim. jokin kuva tai sana) kontrolloiduissa olosuhteissa ja mitata heidän vastettaan tähän ärsykkeeseen, joka voi olla esimerkiksi ärsykkeeseen liittyvän tehtävän suorittamiseen käytetty aika, jokin fysiologinen reaktio tai koehenkilön raportoima tunnereaktio. Koeasetelmien tavoitteena on sulkea pois mahdollisuus, että koehenkilöiden eksplisiittiset kognitiiviset prosessit vaikuttaisivat mitattuun vasteeseen. Viime aikoina implisiittistä kognitiota mittaavien kokeiden toteuttamisessa on hyödynnetty myös erilaisia verkkopohjaisia alustoja. Lisäksi kokeissa voidaan käyttää kontrolliryhmää sekä koehenkilöiden satunnaista jakamista koe- ja kontrolliryhmiin, joiden avulla voidaan parantaa esimerkiksi koetulosten pohjalta tehtyjen kausaalipäättelmien luotettavuutta. Usein tehdyt kokeet liittyvät jonkin implisiittistä kognitiota koskevan teorian testaamiseen, jolloin koetulokset voivat joko tukea tai olla tukematta teoriasta johdettua hypoteesia.

Erityisesti implisiittisen assosiaation testin (*Implicit Association Test*, IAT) ja affektien attribuutiovääristymiä tutkivan kokeellisen menetelmän (*Affect Misattribution Procedure*, AMP) on esitetty tarjoavan välineitä implisiittisen stereotyyppien ja muiden kulttuuristen skeemojen tarkempaan mittaamiseen (Miles 2019; Miles, Charron-Chénier & Schleifer 2019). IAT:ssä koehenkilöiden tehtävänä on luokitella sanoja tai kuvia eri kategorioihin ja koehenkilön vastausajan oletetaan mittaavan, kuinka vahvasti kyseinen sana tai kuva assosioituu tiettyyn kategoriaan (Miles 2019, 345–348). Jos koehenkilö luokittelee esimerkiksi jonkin yleisesti negatiivisena pidetyn adjektiivin nopeasti kategoriaan suomalainen, tämän oletetaan tarjoavan epäsuorasti tietoa koehenkilön implisiittisistä asenteista suomalaisia kohtaan. Mikäli kyseinen assosiaatio toistuu usealla samaan ryhmään kuuluvalla henkilöllä, sen oletetaan kertovan ryhmän jäsenten jakamasta implisiittisestä kulttuurisesta skeemasta. AMP taas perustuu ajatukseen, että koehenkilölle hyvin nopeasti esitetty pohjustava (*priming*) kuva tai sana vaikuttaa koehenkilön antamaan arvioon pohjustavan kuvan jälkeen näytetystä neutraalista kuvasta (emt., 348–350). Esimerkiksi jos koehenkilölle esitetään ensin nopeasti pohjustava kuva jostain tietystä henkilöstä (esim. Donald Trumpista) tai jonkun etnisen taikka muun ryhmän stereotyyppisestä edustajasta, joka herättää hänessä joko myönteisen tai kielteisen tunnereaktion, tämän tunneperäisen arvion oletetaan heijastuvan myös hänen tulkintaansa pohjustavan kuvan jälkeen esitetystä kiinalaisesta kirjaimesta, joka on kiinalaisia kieliä taitamattomalle koehenkilölle täysin merkityksetön ja neutraali. Koska pohjustava kuva esitetään koehenkilölle hyvin nopeasti, voidaan sen prosessoinnin olettaa tapahtuvan pääosin implisiittisesti.

Michèle Lamont ja kumppanit (2017, 870) ovat kuitenkin argumentoineet, että IAT ei ole riittävä menetelmä moraalisia arvioita sisältävien kulttuuristen skeemojen mittaamiseen, koska eroista koehenkilöiden

reaktionopeuksissa ei voi suoraan päätellä, johtuvatko ne koehenkilön myönteisistä tai kielteisistä asenteista ärsykyttä kohtaan vai kenties vain niiden tuttuudesta tai vieraudesta. IAT ja AMP eivät myöskään näyttäisi mahdollistavan useiden käsitteiden assosiaatioista rakentuvien kulttuuristen skeemojen relationaalisen rakenteen huomioon ottamista. Esimerkiksi poliittisilta mielipiteiltään eriaivien ryhmien työttömyyteen liittyvät kulttuuriset skeemat voivat olla erilaisia sen suhteen, kytkeytyykö työttömyyden käsite heillä yhteiskunnan rakenteellisiin ominaisuuksiin vai työttömän henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyviin käsitteisiin (Hunzaker & Valentino 2019, 966). Näiden rajoitusten ylittämiseksi Hunzaker ja Valentino (emt.) ovat yhdistäneet kulttuuriseen konsensuksen hakemiseen pohjautuvan menetelmän epäsuoriin kokeellisiin menetelmiin (IAT ja AMP) sekä kulttuuristen skeemojen relationaalisuuden huomioon ottaviin tilastollisiin menetelmiin tavalla, jonka monimutkaisuus havainnollistaa kulttuuristen skeemojen mittaamisen haasteellisuutta.

Edellä käsitellyt kokeelliset menetelmät näyttäisivät tarjoavan Vaiseyn (2009) survey-menetelmää parempia välineitä implisiittisen kognition mittaamiseen. Ei ole kuitenkaan ollenkaan selvää, missä määrin ne mittaavat juuri implisiittisiä kulttuurisia skeemoja. Tässä suhteessa Hunzakerin ja Valentinon (2019) useiden menetelmien yhdistelmä saattaisi toimia niitä paremmin, mutta se vaikuttaa jokseenkin monimutkaiselta ja raskaalta käytettäväksi empiirisessä tutkimuksessa. Voidaan myös kysyä, voisivatko haastattelut ja etnografiat täydentää kulttuurin ja toiminnan suhteen tutkimuksessa kognitiivisten sosiologien suosimia kvantitatiivisia ja kokeellisia menetelmiä heidän niihin kohdistamastaan kritiikistä huolimatta.

Tähän kysymykseen ovat vastanneet myönteisesti niin sanottuja syvähaastatteluja suosivat kulttuurisosiologit, jotka ovat kyseenalaistaneet Vaiseyn (2009) ja eräiden muiden kognitiivisten sosiologien (esim. Martin 2010) kritiikin haastattelumenetelmää kohtaan. Esimerkiksi Alison Pugh (2013) esittää kognitiivisten sosiologien oletettavan kritiikissään virheellisesti, että haastatteluilla on mahdollista saada tietoa vain toiminnan jälkikäteisistä rationalisoinneista. Pugh (emt.) sitä vastoin väittää, että syvähaastatteluilla tuotettu aineisto mahdollistaa kulttuurin, tunteiden ja toiminnan muodostaman kokonaisuuden kartoittamisen tavalla, joka ei ole mahdollista pelkästään survey-menetelmää tai kognitiotieteistä lainattuja kokeellisia menetelmiä käyttämällä. Hänen mukaansa syvähaastatteluilla on mahdollista tuottaa tietoa kulttuurista ja tunteista liittyen neljään eri aihepiiriin: 1) kunniallisuuteen eli siihen, millaisessa ympäröivän kulttuurin määrittelemässä positiivisessa valossa haastateltava haluaa haastattelutilanteessa esittää itsensä, 2) skemaattisuuteen, johon kuuluvat haastateltavan käyttämät metaforat ja kielelliset innovaatiot, jotka ilmaisevat, kuinka hän hahmottaa muita ihmisiä ja ympäröivää maailmaa, 3) sisäisiin kehollisiin tuntemuksiin, jotka ilmaisevat haastateltavan haluja, moraalialia ja odotuksia, jotka taas vaikuttavat hänen toimintaansa ja reaktioihinsa sekä 4) metatunteisiin, jotka kuvaavat haastateltavan ylempään tason arvioivia tunteita liittyen hänen tunnetiloihinsa (emt., 50–51). Pugh'n käsitys haastattelumenetelmän mahdollisuuksista on siis

huomattavasti optimistisempi kuin Vaiseyn (2009), joka Pugh'n (2014, 53) tulkinnan mukaan olettaa haastattelujen tuottavan tietoa pääasiassa vain kunniallisuuteen liittyvistä teemoista.

Etnografisiin tapaustutkimuksiin erikoistuneet Jerolmack ja Khan (2014a) puolestaan nostavat etnografian muiden menetelmin yläpuolelle tutkittaessa kulttuurin roolia ihmisten arkipäiväisessä toiminnassa ja vuorovaikutuksessa. Jos haastattelu- ja kyselytutkimuksissa henkilön yhtenä hetkenä antamat vastaukset usein yleistetään koskemaan kaikkia hänen kohtaamiaan tilanteita, niin etnografisissa tutkimuksissa sosiaalista toimintaa havainnoidaan erilaisissa arkielämän ympäristöissä ja vuorovaikutustilanteissa jokseenkin pitkiä aikoja, jolloin pystytään huomioimaan tilannekohtaisia eroja havainnoitujen henkilöiden toiminnassa erilaisissa ympäristöissä. Jerolmack ja Khan (emt.) katsovat etnografian olevan myös survey-kyselyjä parempi väline implisiittisten kulttuuristen skeemojen kehittymisen ja aktivoitumisen tutkimiseen. Heidän mukaansa etnografisten menetelmien avulla on mahdollista tutkia, kuinka diskursiiviset ja ei-diskursiiviset kulttuuriset skeemat ja kehykset muokkaavat toimintaa erilaisissa vuorovaikutustilanteissa ja kuinka toimijoille muodostuu ajan kuluessa erilaisia dispositiota ja skeemoja (emt. 194–200).

Vaikka edelliset syvähaastatteluja ja etnografiaa koskevat näkemykset ovat kiistanalaisia kognitiivisten sosiologien keskuudessa (esim. Lizardo 2017, 97; Miles, Charron-Chénier & Schleifer 2019), monet heistä kuitenkin myöntävät, että yksilötoimijoiden kulttuuristen skeemojen aktivoituminen on riippuvaista heidän toimintansa sosiaalisesta, kulttuurisesta ja materiaalisesta ympäristöstä (Leschziner 2019; Shepherd 2011; 2019). Hana Shepherd (2019) onkin tältä pohjalta esittänyt ajatuksen käyttää IAT:tä siten, että koehenkilö tekisi koetehtävän jossain tehtävän kannalta relevantissa ympäristössä kodin (jossa esimerkiksi *Mechanical Turk* -alustaa hyödyntävien tehtävien suorittaminen tyypillisesti tapahtuu) tai laboratorion sijaan. Tällä tavoin voisi olla mahdollista saada tietoa kulttuuristen skeemojen aktivoitumisen ja toiminnan tosiasiallisen ympäristön välisestä vuorovaikutuksesta.

Johtopäätökset

Kognitiiviset sosiologit ovat rikastaneet kulttuurisosiologista tutkimusta kehittämällä uusia teoreettisia ja metodologisia lähestymistapoja kulttuurin ja toiminnan suhteen jäsentämiseksi sekä vuorovaikutusten empiiriseksi tutkimiseksi. Tässä artikkelissa keskityimme erityisesti Stephen Vaiseyn (2009) artikkeliin ja sen käynnistämään keskusteluun kognition kaksoisprosessiteorian soveltamisesta kulttuurisosiologiassa. Käsittelimme myös hänen käyttämänsä survey-menetelmää kohtaan esitettyä kritiikkiä sekä esittelimme sille vaihtoehtoisia tapoja tutkia implisiittisiä kulttuurisia skeemoja ja niiden vaikutusta toimintaan. Lopuksi on aika esittää joitain kognitiivista sosiologiaa koskevia yleisiä johtopäätöksiä.

Kulttuuristen skeemojen mittaamista koskevien kiistojen pohjalta voidaan todeta, että kognitiivisen sosiologian empiirisen tutkimuksen menetelmien arvioinnissa on otettava huomioon paitsi eri menetelmiin

liittyvät kognitiota ja kulttuuria koskevat teoreettiset oletukset myös kognitiivisten sosiologien tiedolliset tavoitteet. Kuten edellä totesimme, Vaiseyn (2009) ehdotuksen perusongelmana on, että survey-menetelmän käyttö ei ole sopusoinnussa hänen teoreettisten oletustensa kanssa, koska sitä käyttämällä ei ole mahdollista uskottavasti eristää toimijoiden implisiittisiä kulttuurisia skeemoja heidän eksplisiittisestä kognitiostaan. Lisäksi toimme esille perusteita, joilla Vaiseyn kriitikot ovat kyseenalaistaneet pelkkää survey-menetelmää hyödyntävän toimijoiden tosiasiallisen toiminnan mittaamisen luotettavuuden. Toisaalta esimerkiksi etnografista menetelmää käyttävien Jerolmackin ja Khanin (2014a) toiminnan havainnoinnille ja mittaamiselle asettamat tiedolliset tavoitteet kuitenkin eroavat tilastollisia menetelmiä käyttävän Vaiseyn tiedollisista päämääristä, minkä vuoksi tämä kiista koskee osaltaan myös osapuolten erilaisia metodologisia orientaatioita kulttuurisosiologiseen tutkimukseen.

Nähdäksemme kognitiivisessa sosiologiassa ei kannattaisi jumiutua liikaa minkään yksittäisen menetelmän käyttöön, koska eri menetelmien vahvuudet ja rajoitukset ovat erilaisia, minkä vuoksi ne voivat täydentää toisiaan kulttuurin ja toiminnan suhteen ja vuorovaikutusten tutkimuksessa. Esimerkiksi kognitiivisessa sosiaalipsykologiassa kehitellyt kokeelliset menetelmät soveltuvat survey-menetelmää paremmin implisiittisen kognition mittaamiseen, vaikka niillä yksinään ei saada kunnollista otetta relationaalisista kulttuurisista skeemoista. Paikallisten toimintaympäristöjen roolia arkipäiväisissä kognitiivisissa prosesseissa on myös hankala tutkia kokeellisesti, vaikka koetilanteita onkin mahdollista muokata jossain määrin paremmin arkipäiväisiä ympäristöjä ja tilanteita vastaaviksi. Kulttuurisosiologien perinteisesti käyttämät etnografiset menetelmät ja haastattelumenetelmä taas mahdollistavat rikkaan aineiston tuottamisen toimijoiden toiminnasta, ajattelun sisällöstä ja vuorovaikutuksista erilaisissa paikallisissa ympäristöissä, mutta niitä käyttämällä on hankala eritellä erilaisten tekijöiden suhteellisia painoarvoja toiminnan selittämisessä. Yleistäminen yksittäistapausten tai pienten tapausmäärien intensiivisistä analyyseista edellyttää myös vahvempia teoreettisia oletuksia kuin otantaan perustuva yleistäminen kokeellisessa ja tilastollisessa analyysissa.

Vaiseyn hahmottelemaan kulttuurin ja toiminnan suhteen kaksoisprosessimalliin liittyen voidaan puolestaan esittää johtopäätös, että kognitiivisten sosiologien olisi tärkeää kiinnittää aiempaa enemmän huomiota kahteen asiaan. Ensinnäkin heidän tulisi olla tietoisia siitä, mitä kognitiotieteellisiä käsitteitä, malleja ja menetelmiä he ovat kuljettamassa sosiologiseen tutkimukseen ja millaisia vaihtoehtoja niille on olemassa. Kognitiivista sosiologiaa koskevat teoreettiset keskustelut ovat keskittyneet suurelta osin Jonathan Haidtin (esim. 2001; 2005) muotoilemaan kognition kaksoisprosessiteoriaan ja sen sosiologisiin sovelluksiin. On kuitenkin hyvä huomata, että tämä ei suinkaan ole ainoa kognition kaksoisprosessiteoria ja että Vaiseyn (2009) oletus implisiittisten kulttuuristen skeemojen moraalista toimintaa hallitsevasta roolista on inhimillistä kognitiota koskevan uudemman tutkimuksen valossa ongelmallinen, vaikka hyväksyttäisiinkin kaksoisprosessiteoria yleisenä viitekehyksenä inhimillisen kognition hahmottamiseen (esim. Lizardo ym.

2016; Leschziner 2019). Esimerkiksi ihmisen toiminnanohjausta ja muistijärjestelmiä koskeva kokeellinen neurotieteellinen tutkimus puoltaa Vaiseyn (2009) ihmismielen eksplisiittisten ja implisiittisten prosessien suhteen kaksoisprosessimallia vuorovaikutteisempaa käsitystä, joka tarkoittaa varhaisia kognition kaksoisprosessiteorioita (esim. Vila-Henninger 2015). Siten kulttuurin ja toiminnan suhde voi näyttäytyä erilaiselta, mikäli kognitiotieteistä valitaan jokin toinen kaksoisprosessiteoria tai kokonaan toinen teoreettinen lähestymistapa – esimerkiksi hajautetun kognition näkökulma (ks. Kaidesoja & Paavola 2017; Norton 2020) – tämän suhteen teoretisoinnin perustaksi.

Toiseksi kulttuurin ja toiminnan suhteen tutkimus voi tuottaa erilaisia tutkimustuloksia riippuen siitä, mihin kulttuurin muotoihin kognitiivinen sosiologi suuntaa huomionsa. Esimerkiksi Omar Lizardo (2017) on esittänyt monien kulttuurisosiologian teoreettisten kiistojen kumpuavan teoreetikoiden yksipuolisesta keskittymisestä tiettyihin kulttuurin muotoihin toisten kustannuksella. Näiden kiistojen ylittämiseksi hän ehdottaa kulttuurin käsitteen merkityksen hyvin laajaa tulkintaa ja eri kulttuurin muotojen tarkempaa luokittelua. Tässä luokittelussa erotetaan julkinen ja henkilökohtainen kulttuuri toisistaan sillä perusteella, ovatko kulttuuriset elementit toimijoiden ulkoistamia vai sisäistämiä (emt., 93). Julkisen kulttuurin kategoriaan lukeutuvat luokittelun mukaan koodit, kehykset, sanastot, luokittelut, kertomukset ja mallit, jotka pohjautuvat esimerkiksi erilaisiin toimijoille ulkoisiin kulttuurituotteisiin, kuten teksteihin ja mediasisältöihin. Henkilökohtaisen kulttuurin Lizardo (emt., 91–93) jakaa edelleen kognitiivisen psykologian muistitutkimuksesta lainaamiaan termejä käyttäen deklarativisen ja ei-deklarativisen osaan, jotka sisäistetään erilaisten oppimisprosessien välityksellä ja jotka koodautuvat yksilöiden pitkäkestoiseen muistiin eri tavoilla. Karkeasti ottaen deklarativinen muisti perustuu kielellisessä tai muussa symbolisessa muodossa esitetyn informaation oppimiseen ja koodaamiseen. Ei-deklarativinen muisti liittyy taas kokemukselliseen ja keholliseen oppimiseen, joka ei ole symbolien välittämää ja jota ei koodata muistiin kielellisessä muodossa. Siten deklarativiseen henkilökohtaiseen kulttuuriin kuuluvat luokittelun mukaan arvot, asenteet, orientaatiot, maailmankuvat ja ideologiat. Ei-deklarativinen henkilökohtainen kulttuuri sisältää puolestaan taidot, dispositiot, skeemat, prototyypit ja assosiaatiot. Näiden erottelujen pohjalta Lizardo (2017, 94–95) muun muassa argumentoi, että Vaisey (2009) keskittyy kaksoisprosessimallissaan erityisesti deklarativisen ja ei-deklarativisen henkilökohtaisen kulttuurin suhteeseen, kun taas Swidlerin (1986) työkalupakkiteoria kohdistuu erityisesti henkilökohtaisen deklarativisen ja julkisen kulttuurin väliseen suhteeseen, minkä vuoksi nämä teoriat voivat olla yhdistettävissä. Tämä kognitiivisen psykologian inspiroima kulttuurin muotojen luokittelu vaikuttaa lupaavalta yritykseltä systematisoida nykyisellään varsin hajanaista kulttuuria koskevaa käsitteistöä ja teorianmuodostusta empiirisen tutkimuksen tarpeisiin, vaikka sen yksityiskohdista voi toki kiistellä (ei ole esimerkiksi selvää, missä mielessä kaikki Lizardon luettelemat julkisen kulttuurin elementit ovat toimijoille ulkoisia).

Vaikka kognitiivisen sosiologian tutkimus onkin vasta alussa ja hakee vielä suuntaansa, se kuitenkin tarjoaa tuoreita näköaloja kulttuurin ja toiminnan vuorovaikutusten sosiologiselle tutkimukselle. Erityisesti huomion kiinnittäminen henkilökohtaisen kulttuurin ei-deklaratiiviseen osaan (eli kulttuurisen kognition implisiittisiin ulottuvuuksiin) ja sen analysointiin kehitelty kulttuurisen skeeman käsite ovat merkittäviä teoreettisia avauksia sosiologiseen kulttuurin tutkimukseen, koska sosiologeilta ovat pitkälti puuttuneet käsitteelliset ja metodologiset välineet tämän kulttuurin muodon analysointiin. Lisäksi kognitiotieteistä voi olla sosiologeille apua myös sen ymmärtämiseen, miten ihmisten havainto-, liike- ja muistijärjestelmien samankaltaisuudet mahdollistavat toisten ymmärtämisen onnistuneessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, ohjaavat kulttuurin leviämistä ja myös rajoittavat kulttuurisen vaihtelun aluetta (esim. Gronow 2017; Hari & Kujala 2009). Yksi tapa vahvistaa kognitiivista sosiologiaa voisi olla sen kytkeminen mekanismeilla selittämisen metodologiaan, joka tarjoaa välineitä sekä selittävän tutkimuksen käytäntöjen kehittämiseen että myös kognitiotieteiden ja sosiologian välisten suhteiden hahmottamiseen (esim. Sarkia, Kaidesoja & Hyyryläinen 2020). Jäsentyneempi käsitys kognitiotieteiden ja sosiologian suhteesta voisi auttaa sosiologeja osallistumaan paremmin tieteidenväliseen tutkimukseen, joka kohdistuu ihmismielen sosiaalisiin ja kulttuurisiin ulottuvuuksiin (esim. Enfield & Levinson 2006).

Kirjallisuus

Alapuro, Risto. 2001. "Missä ovat toimijat?" *Sosiologia* 38:1, 51–57.

Alasuutari, Pertti. 2006. "Merkitys, toiminta ja rakenne sosiologiassa: Kulttuurinen näkökulma." *Sosiologia* 43:2, 79–92.

Archer, Margaret S. 1996. *Culture and Agency: The Place of Culture in Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Boltanski, Luc & Laurent Thévenot. 2006. *On Justification: Economies of Worth*. Princeton: Princeton University Press.

Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Brekhus, Wayne. 2007. "The Rutgers School: A Zerubavelian Culturalist Cognitive Sociology." *European Journal of Social Theory* 10:3, 448–464.

Brekhus, Wayne. 2015. *Culture and Cognition: Patterns in the Social Construction of Reality*. Cambridge: Polity Press.

Brekhus, Wayne & Gabe Ignatow (toim.). 2019. *The Oxford Handbook of Cognitive Sociology*. Oxford: Oxford University Press.

Cerulo, Karen A. 2002. "Establishing a Sociology of Culture and Cognition." Teoksessa *Culture in Mind: Toward a Sociology of Culture and Cognition*, toim. Karen A. Cerulo. London: Routledge, 1–12.

- Cerulo, Karen A. 2010. "Mining the Intersections of Cognitive Sociology and Neuroscience." *Poetics* 38:2, 115–132.
- Cerulo, Karen A. 2014. "Continuing the Story: Maximizing the Intersections of Cognitive Science and Sociology." *Sociological Forum* 29:4, 1012–19.
- Cicourel, Aaron V. 1974. *Cognitive Sociology: Language and Meaning in Social Interaction*. New York: Free Press.
- DiMaggio, Paul. 1997. "Culture and Cognition." *Annual Review of Sociology* 23, 263–287.
- DiMaggio, Paul. 2002. "Why Cognitive (and Cultural) Sociology Needs Cognitive Psychology." Teoksessa *Culture in Mind: Toward a Sociology of Culture and Cognition*, toim. Karen A. Cerulo. London: Routledge, 274–281.
- Enfield, N.J. & Stephen C. Levinson (toim.). 2006. *Roots of Human Sociality: Culture, Cognition and Interaction*. Oxford: Berg.
- Evans, Jonathan St. B. T. & Keith Frankish (toim.). 2009. *In Two Minds: Dual-Processes and Beyond*. Oxford: Oxford University Press.
- Evans, Jonathan St. B. T. & Keith E. Stanovich. 2013. "Dual-process Theories of Higher Cognition: Advancing the Debate." *Perspectives on Psychological Science* 8:3, 223–241.
- Giddens, Anthony. 1984. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Gronow, Antti. 2017. "Pään sisällä vai ihmisten välisissä yhteyksissä? Miten kulttuuri leviää sosiaalisissa verkostoissa?" Teoksessa *Ihmismielen sosiaalisuus*, toim. Antti Gronow & Tuukka Kaidesoja. Helsinki: Gaudeamus, 76–103.
- Gronow, Antti & Tuukka Kaidesoja (toim.). 2017. *Ihmismielen sosiaalisuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Haidt, Jonathan. 2001. "The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment." *Psychological Review* 108:4, 814–834.
- Haidt, Jonathan. 2005. *The Happiness Hypothesis*. New York: Basic.
- Hari, Riitta & Miiamaaria Kujala. 2009. "Brain basis of human social Interaction: From concepts to brain imaging." *Physiological Reviews* 89, 453–479.
- Heiskala, Risto. 2000. *Toiminta, tapa ja rakenne: Kohti konstruktivistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Gaudeamus: Helsinki.
- Hunzaker, M. B. Fallin & Lauren Valentino. 2019. "Mapping Cultural Schemas: From Theory to Method." *American Sociological Review* 84:5, 950–981.
- Ignatow, Gabriel. 2007. "Theories of Embodied Knowledge: New Directions for Cultural and Cognitive Sociology?" *Journal for the Theory of Social Behaviour* 37:2, 115–135.
- Ignatow, Gabriel. 2014. "Ontology and Method in Cognitive Sociology." *Sociological Forum* 29:4, 990–994.
- Jerolmack, Colin & Shamus Khan. 2014a. "Talk Is Cheap: Ethnography and the Attitudinal Fallacy." *Sociological Methods & Research* 43:2, 178–209.

- Jerolmack, Colin & Shamus Khan. 2014b. "Toward an Understanding of the Relationship between Accounts and Action." *Sociological Methods & Research* 43:2, 236–247.
- Kaidesoja, Tuukka & Sami Paavola. 2017. "Ympäristöön hajautunut kognitio". Teoksessa *Ihmisielen sosiaalisuus*, toim. Antti Gronow & Tuukka Kaidesoja. Helsinki: Gaudeamus, 130–153.
- Kaidesoja Tuukka, Matti Sarkia & Mikko Hyyryläinen. 2019. "Arguments for the Cognitive Social Sciences." *Journal for the Theory of Social Behavior* 49:4, 1–16.
- Kajander, Konsta. 2020. *Talonpoika, herra, puoliherra: Etnologinen tutkimus puoliherra-kategorioista ja talonpoikaisuuden kulttuurista malleista suomalaisissa sanomalehdissä 1847–1870*. JYU Dissertations 316. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lamont, Michèle, Laura Adler, Bo Yun Park, & Xin Xiang. 2017. "Bridging Cultural Sociology and Cognitive Psychology in Three Contemporary Research Programmes." *Nature Human Behaviour* 1:12, 866–872.
- Leschziner, Vanina. 2019. "Dual-Process Models in Sociology." Teoksessa *The Oxford Handbook of Cognitive Sociology*, toim. Wayne Brekhus & Gabe Ignatow. Oxford: Oxford University Press, 169–191.
- Lizardo, Omar. 2017. "Improving Cultural Analysis: Considering Personal Culture in its Declarative and Nondeclarative Modes." *American Sociological Review* 82:1, 88–115.
- Lizardo, Omar, Robert Mowry, Brandon Sepulvado, Dustin S. Stoltz, Marshall Taylor, Justin Van Ness & Michael Lee Wood. 2016. "What Are Dual Process Models? Implications for Cultural Analysis in Sociology." *Sociological Theory* 34:4, 287–310.
- Lizardo, Omar & Michael Strand. 2011. "Skills, Toolkits, Contexts, and Institutions: Clarifying the Relationships between Different Approaches to Cognition in Cultural Sociology." *Poetics* 38:2, 205–228.
- Lonkila, Markku, Eeva Luhtakallio, Tuomas Ylä-Anttila, Pertti Jokivuori & Alexander Semenov. 2021. "Oikeuttamisverkostot: miten analysoida julkisissa keskusteluissa esitettyjen oikeutusten keskinäisiä suhteita." *Sosiologia* 58:3, 269–284.
- Martin, John Levi. 2010. "Life's a Beach But You're an Ant, and Other Unwelcome News for the Sociology of Culture." *Poetics* 38:2, 228–243.
- Miles, Andrew. 2019. "An Assessment of Methods for Measuring Automatic Cognition." Teoksessa *The Oxford Handbook of Cognitive Sociology*, toim. Wayne Brekhus & Gabe Ignatow. Oxford: Oxford University Press, 342–366.
- Miles, Andrew, Raphaël Charron-Chénier & Cyrus Schleifer. 2019. "Measuring Automatic Cognition: Advancing Dual-Process Research in Sociology." *American Sociological Review* 84:2, 308–333.
- Mills, C. Wright. 1940. "Situated Actions and Vocabularies of Motive." *American Sociological Review* 5:6, 904–913.
- Norton, Matthew. 2020. "Cultural Sociology Meets the Cognitive Wild: Advantages of the Distributed Cognition Framework for Analyzing the Intersection of Culture and Cognition." *American Journal of Cultural Sociology* 8, 45–62.
- Parsons, Talcott. 1937. *The Structure of Social Action (vol. I and II)*. New York: The Free Press.
- Patterson, Orlando. 2014. "Making Sense of Culture." *Annual Review of Sociology* 40, 1–30
- Peräkylä, Anssi. 2009. "Mieli sosiaalisessa vuorovaikutuksessa." *Sosiologia* 46:4, 251–268.

- Pugh, Alison J. 2013. "What Good Are Interviews for Thinking about Culture? Demystifying Interpretive Analysis." *American Journal of Cultural Sociology* 1:1, 42–68.
- Sarkia, Matti, Tuukka Kaidesoja & Mikko Hyryläinen. 2020. "Mechanistic Explanations in the Cognitive Social Sciences: Lessons from Three Case Studies." *Social Science Information* 59:4, 580–603.
- Shepherd, Hana. 2011. "The Cultural Context of Cognition: What the Implicit Association Test Tells Us About How Culture Works." *Sociological Forum* 26:1, 121–143.
- Shepherd, Hana. 2019. "Methods for Studying the Contextual Nature of Implicit Cognition." Teoksessa *The Oxford Handbook of Cognitive Sociology*, toim. Wayne Brekhus & Gabe Ignatow. Oxford: Oxford University Press, 367–387.
- Strauss, Claudia & Naomi Quinn. 1997. *A Cognitive Theory of Cultural Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strydom, Piet. 2007. "Introduction: A Cartography of Contemporary Cognitive Social Theory." *European Journal of Social Theory* 10:3, 339–356.
- Swidler, Ann. 1986. "Culture in Action: Symbols and Strategies." *American Sociological Review* 51:2, 273–286.
- Swidler, Ann. 2001. *Talk of Love: How Culture Matters*. Chicago: University of Chicago Press.
- Vaisey, Stephen. 2009. "Motivation and Justification: A Dual-process Model of Culture in Action." *American Journal of Sociology* 114:6, 1675–1715.
- Vaisey, Stephen. 2014. "The 'Attitudinal Fallacy' Is a Fallacy: Why We Need Many Methods to Study Culture." *Sociological Methods & Research* 43:2, 227–231
- Vila-Henninger, Luis Antonio. 2015. "Toward Defining the Causal Role of Consciousness: Using Models of Memory and Moral Judgment from Cognitive Neuroscience to Expand the Sociological Dual-process Model." *Journal for the Theory of Social Behaviour* 45:2, 238–260.
- Weber, Max. 1978. *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press.
- Weber, Max. 1980. *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Helsinki: WSOY.
- Ylikoski, Petri. 2017. "Mielen haaste." Teoksessa *Ihmismielen sosiaalisuus*, toim. Antti Gronow & Tuukka Kaidesoja. Helsinki: Gaudeamus, 217–242.
- Zerubavel, Eviatar. 1997. *Social Mindscapes: An Invitation to Cognitive Sociology*. Cambridge, MA: Harvard University Press.